

הרב בנימין זאב הלוי הורביץ בני ברק

אינה ניקחת אלא מן המומחה

דיני הנאמנות שמצאנו בתכלת

בדיני הנאמנות לגבי תכלת מצאנו שני דינים:

- א. מה שאמרו במנחות מב ע"ב לגבי תכלת שאינה נקחת אלא מן המומחה.
- ב. בדיני נאמנות התכלת והחששות לזיוף מצאנו בפרק אין מעמידין (עבודה זרה לט ע"א): "אמר רב: חבי"ת אסור בחותם אחד, חמפ"ג מותר בחותם אחד"; ופירשו בגמרא דחבי"ת היינו חלב, בשר, יין, תכלת – והללו אסורין בחותם אחד, והיינו דבשביל נאמנות התכלת צריך שתהיה מונחת בשני חותמות.

ספק בפירוש המילה 'מומחה'

בעניין הראשון שהזכרנו, היינו הא דאין תכלת נקחת אלא מן המומחה, יש לדון בביאור המילה "מומחה" כי מצאנוה בכמה הקשרים. פעמים שמצאנוה בתורת היודע והבקי במלאכתו, כמו במתני' פרק ה דעירובין לגבי מדידת התחומין: "אין מודדין אלא מן המומחה" – ופירש רש"י "בקי במדידה", ובפירוש המשניות לרמב"ם שם: "מומחה – הוא האדם היודע ובקי במלאכה מן המלאכות או מדע מן המדעים, ור"ל כאן שיהא יודע הנדסה ובקי במדידת הקרקעות".

אך מצאנו גם את המילה "מומחה" במשמעות של "נאמן". כך הוא בתוספתא דמאי ה, ה: "היה עומד בתוך סיעה של בני אדם ואמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר? אמר לו אחד... כמה דברים אמורים בזמן שאין מכיר שם אדם, אבל אם היה מכיר שם אדם לא יטול אלא מן המומחה". הרי שהמילה 'מומחה' משמשת בהשאלה גם במשמעות של נאמנות.

ואם כן יש לברר לגבי מה שהוזכר על התכלת שאינה נקחת אלא מן המומחה לאיזו ממשמעויותיו התכוונו בזה.

דעות הראשונים**רמב"ן – נאמנות**

והנה הרמב"ן בעבודה זרה (מ ע"א) נקט כדבר פשוט, דהאי דתכלת אינה נקחת אלא מן המומחה אין הכוונה לבקי באומנות אלא לאדם נאמן. התייחסות הרמב"ן הינה בהקשר מה שהוזכר בגמרא שם: "א"ר ברונא אמר רב קרבי דגים ועוברין אין נקחין אלא מן המומחה". וכתב הרמב"ן: "נראה שרש"י ז"ל מפרש מומחה זה – בקי בהן, ואינו מחוור לחלק בין המומחה האמור למעלה בכל השמועה לזה, ובירושלמי כללן כולן כאחד ותני אין לוקחין מעי דגים וקרבים אלא ע"פ מומחה ואין לוקחין תכלת אלא ע"פ מומחה וכו'. אלא מאי מומחה, נאמן" (וכדברי הרמב"ן נקט גם הריטב"א שם).

והיינו דסבירא ליה דגבי תכלת פשיטא שאין צריך להיות מומחה ובקי באומנות הצביעה או באיזה עניין אחר וסגי לן בכך שהוא נאמן שאכן תכלת זו צבועה היא מן החלזון, ומכוח זה הוכיח דכשם שלגבי תכלת ודאי מה שאמרו דצריך לקנותה מן המומחה - הכוונה מן הנאמן, כך אף לגבי עוברי דגים אין צריך מומחה לענייני דגים וסגי לן באדם נאמן.

רש"י – מומחיות בהלכה

אמנם מצאנו כמה ראשונים שמצאו גם לגבי תכלת טעם נכון לפרש את המילה 'מומחה' כמתייחסת לעניין בקיאות האומנות, אם כי אינו משום הבקיאות במלאכה עצמה אלא משום מומחיות ובקיאות בהלכותיה, כי מי שאינו בקי במלאכה זו לפרטי הלכותיה מצוי הוא שייכשל ויכשיל אחרים עמו.

כך כתב כאמור רש"י במנחות (מב ע"ב): "ואינה נקחת אלא מן המומחה – דהואיל ואין לה בדיקה אין לוקחין אותה אלא מן המומחה שידוע שקלא אילן אסור". כלומר, שצריך שהיה מומחה **היודע** שקלא אילן אסור, ולא פירש שיהיה מי שאינו חשוד להכשיל בקלא אילן. הרי שפירש טעם מפני מה הוצרכו לומר 'מומחה' ולא 'נאמן' בעלמא, והיינו לפי שמי שאינו מומחה יכול לטעות בדין ולהכשיל את הקונים בקלא אילן, אף אם הוא נאמן, כיון שהוא עצמו טועה בדין.

תוספות – משום טעימה

ובתוספות מסכת עירובין (צו ע"ב) אפשר לפרש כעין פירושו של רש"י, ד'מומחה' היינו אומן היודע הלכותיה של מלאכת הצביעה. וזו לשונם (ד"ה המוצא תכלת): ".... הא אמר בפרק התכלת דאין תכלת ניקחת אלא מן המומחה **שיודע טעימה פסולה**, אבל ממי שאינו מומחה לא, דאיכא למיחש לטעימה". והיינו דמפרשי נמי כרש"י שמומחה הוא הבקי ולא הנאמן, אלא שהתוספות שם ביארו את הצורך בבקיאות מיוחדת בטעם אחר, והיינו משום דאינו בקי בדין זה שטעימה פסולה. ונראה שמה שהתוספות פירשו משום טעימה אין זה משום דפליגי על רש"י, אלא דרש"י כתב טעם דקלא אילן לפי ההוה אמינא שבגמרא שם שאין להבחין בין תכלת לקלא אילן ע"י בדיקה, אך למאי דמסיק דאפשר להבחין ביניהם ע"י בדיקה מסוימת ומה שאמרו דתכלת אין לה בדיקה קאי אטעימה (ופירש רש"י שם בשני אופנים – עיי"ש מג ע"א ד"ה מאי אין לה), מפרש נמי הא דאינה נקחת אלא מן המומחה לגבי חשש טעימה. (ואמנם מי שאינו יודע לעשות את הבדיקות שבגמרא שם, ממילא הדר דינא דצריך הוא ליקח דווקא מן המומחה גם משום חשש קלא אילן וכיו"ב).

רמב"ם וריטב"א – משום צביעה לשמה

והרמב"ם כתב (הלכות ציצית, פרק ב הלכה ד): "התכלת אינה נלקחת אלא מן המומחה. חוששין שמא נצבעה שלא לשמה". וכדברי הרמב"ם דהחשש הוא משום שיצבע שלא לשמה מצאנו גם בדברי הריטב"א (גיטין מה ע"ב ד"ה והא דאמרן).

ויש לציין שאין זה ממש טעמים של תוספות, דאע"ג דלשיטת תוספות טעימה פסולה משום שלא לשמה, מכל מקום בטעימה יש חשש נוסף משום תערובתה, שהוא חשש גדול ומצוי יותר ומחודש יותר וידיעתו מצריכה בקיאות בהלכותיה של תכלת, וכמבואר בגמרא שלמדו הלכה זו מהוראותיו המעשיות של ר' שמואל בר יהודה לאביי "ושדינן ליה להווא ביעתא", ואילו דינו של הרמב"ם דבעינן לשמה נלמד מפרט אחר בדבריו של ר' שמואל ב"ר יהודה שם, מדקאמר "וקלינן לה לאודרא"¹.

אמנם אף שאפשר לפרש דבריהם של התוספות, הרמב"ם והריטב"א הנ"ל, שהם כדעת רש"י, דהיינו שהמומחה הוא זה שיודע הלכותיה של תכלת ויודע שצריך צביעה לשמה וכו', אפשר לפרשם גם כדעת רמב"ן, דהיינו שצריך לנאמנותו כדי לדעת שנצבע כהלכותיה של תכלת (והרי מצאנו שהריטב"א עצמו בעבודה זרה סבר כדברי הרמב"ן בעניין הגדרת מומחה).

נמצאו שלושה טעמים משום שלושה חששות – לרש"י משום חשש קלא אילן, לתוספות משום חשש טעימה, ולהרמב"ם משום חשש שלא לשמה.

ראיה לדעת רמב"ן

ומצאנו סמך לדעת רמב"ן שעניין "מומחה" הוא משום נאמנות ולא משום ידיעתו ובקיאותו במלאכת הצביעה להלכותיה, מהא דאמרו בגמרא בבכורות ל ע"ב: "חבר שמת – אשתו ובניו ובני ביתו הרי הן בחזקתן עד שיחשדו, וכן חצר שמוכרין בה תכלת – הרי היא בחזקתה עד שתיפסל". ומדסמיך להו להדדי משמע דתרוייהו משום חשד הן, ועוד דאי נימא שאין העניין אלא משום מומחיות לא שייך להיפסל בזה, דאטו משום שעשה פעם אחת שלא לשמה או פסול אחר, נאמר שאינו יודע ההלכות כדין? ! והלא עד עתה הוחזק שיודע הוא את הלכות התכלת! ועוד דלא משמע שהעניין משום שאינו יודע ההלכה, דמשום חשש שנשתכחו ממנו הלכות לשמה וכיו"ב אין לפוסלו אלא לומר להם ההלכה, ודיו, ועל כרחק דאין זה אלא משום חשד שאינו נאמן על ביצוע ההלכות.

עוד יש לדקדק שהעניין הוא משום הנאמנות, מדנקטו לומר דין זה דווקא לגבי תכלת שדמיה יקרים ולא לגבי כל ציצית, שהרי גם ציצית בעלמא צריכה טוייה לשמה. אמנם יש לדחות דקדוק זה – א. דבכמה מקומות נקט בסתמא שם 'תכלת' לגבי כל הציצית. ב. אפשר דציצית בעלמא היה אדם טווה לעצמו, ורק תכלת שהיתה אומנות במלאכתה היתה רגילות לקנותה אצל אחרים.

¹ אך יש לדחות, דכל זה אינו אלא לפירוש רש"י דעניין טעימה פסולה הוא דבר בפני עצמו והוא מטעם מראה שני, אך לתוספות שהוא משום דין 'לשמה' אפשר שהחידוש בטעימה פסולה הינו דאף שהוא לשמו ושלא לשמו נמי פסול (וכמו שכתבו שם מב ע"ב ד"ה מה טעם), וממילא אין עניין החידוש בהא דטעימה פסולה אלא משום לשמה. אמנם ברמב"ם משמע דהטעימה פוסלת כל הכלי ולכאורה הוא כרש"י שאינו משום תערובת.

המוצא תכלת בשוק

מלבד הנידון עצמו במחלוקתם של רש"י והרמב"ן בהגדרת 'מומחה', שהוא נפקא מינה לעצם הדין תכלת אינה נקחת אלא מן המומחה, לכאורה יש נפקא מינה נוספת במקרה של מוצא תכלת בשוק. כי אם הצורך הוא בנאמנות והחשש הוא מפני רמאים, אפשר לומר דאין לחוש לרמאי אלא במקום שהרמאי מרויח ע"י שמוכר את התכלת ומקבל תמורתה את שווייה, אך במוצא תכלת בשוק שאין כאן מי שירויח אין כאן חשש רמאי (ואף שגם לפי רמב"ן יש מקום לחוש לקלא אילן סתם ואף בלא חשש רמאות, שהרי אין כאן שום אדם המעידו שאינו קלא אילן – בזה יש לומר דאם ניכר הדבר שהוכן למצוה אין לחוש, וכמ"ש בגמרא בערובין צו ע"ב). אך לפי רש"י שהחשש הוא משום שמא אינו בקי בדינים, אזי כשם שאנו חוששים לגבי המוכר כן יש לנו לחוש לגבי המוצא – שמא נפל ממי שאינו בקי בדינים, ולפי זה המוצא תכלת בשוק לא יוכל להשתמש בו למצוה שהרי יש לחוש שנעשה הדבר שלא כהלכתו. ואכן כך אנו מוצאים במסכת ציצית פרק א הל' יא: "המוצא תכלת אף על פי שהיא שזורה פסולה, שאין לוקחין תכלת אלא מן המומחה".

אך מצאנו גמרא מפורשת בעירובין צו ע"ב: "אמר רבי אלעזר: המוצא תכלת בשוק – לשונות פסולות, חוטין כשרין. מאי שנא לשונות דאמר אדעתא דגלימא צבעינהו, חוטין נמי נימא אדעתא דגלימא טוינהו? בשזורים. שזורים נמי נימא אדעתא דשיפתא דגלימא עייפינהו? במופסקין, דכולי האי ודאי לא טרחי אינשי".

ואין להקשות על דברי רבי אלעזר הנ"ל מהברייתא שהבאנו ממסכת ציצית, דאדרבה אתי שפיר ע"פ פירוש הגמ' שם דרבי אלעזר איירי דווקא במופסקין והברייתא איירי בשזורים שאינם מופסקין. ברם הטעם שהביאו במסכת ציצית שם "שאין לוקחין תכלת אלא מן המומחה" קצת קשה, דהא אף לולא דין זה, היה לנו לחוש דאדעתא דשיפתא דגלימא עייפינהו, כמ"ש בגמרא שם, והיינו דאין רק חשש רמאות או טעות של המוכר, אלא חשש אמיתי שמא לא היה זה דבר העשוי לשם תכלת.

ומכל מקום חזינן מדברי רבי אלעזר דאע"ג שאין כאן 'חצר שמוכרין בה

תכלת' ואין כאן 'מומחה', לא חיישינן למידי ותלינן שהיא תכלת כשרה. וקשה מהא דאמרו דתכלת אינה נקחת אלא מן המומחה!

ותירצו בתוספות במנחות מב ע"ב (ד"ה ואין ניקחים אלא מן המומחה), דהא דבעינן מומחה הוא דווקא "שיש ריעותא שמא הוא צבעם ואינו בקי, אבל אם נמצאו בשוק – רוב מצויין אצל תכלת מומחין הן, ולכך מכשירין המוצא חוטי תכלת פ' המוצא תפילין". וכן כתבו התוספות בעירובין (שם): "דכשמצאן שזורין ומופסקין, שאנו יודעים שלצורך ציצית נפסקו, יש לתלות דמן המומחה נפלו, דכשאינו מומחה אינו רגיל להתעסק בדבר שיודע שלא יקנו ממנו, ואפי' לעצמו אינו רגיל לעשות כיון שיודע בעצמו שאינו בקי בהלכות צביעה".

והיינו שלפי דברי תוספות, דין זה שאמר רבי אלעזר לגבי המוצא תכלת בשוק מבוסס על הדין הידוע דתכלת אינה נקחת אלא מן המומחה, ואחר שבני אדם מקיימים דין זה ואינם לוקחים התכלת אלא מן המומחה, ממילא רוב מצויים אצל תכלת מומחים הן, וכן יש להוסיף דרוב המאבדים הינם אנשים שקיימו הדין כהלכתו וקנו את התכלת שלהם ממוכר המוחזק בנאמנות.

ולפי זה יש לומר דאף לפי דעת רש"י דהחשש הוא חשש טעות, אף דלכאורה היה לנו לחוש אף במוצא תכלת בשוק שמא טעה הצובע, אחר שנאמר הדין דאינה נקחת אלא מן המומחה, ממילא נוצר מצב שרוב מצויים אצל תכלת מומחים הן ורוב האבדות הינן מתכלת כשרה, ואם כן גם לפי פירושו יש לומר דהמוצא תכלת בשוק (בשזורין ומופסקין) כשרה.

ובאמת צריך לומר סברא זו אף לדעת הרמב"ן שהחשש הינו חשש רמאות, דהא אף שכשמוצא תכלת בשוק אין כאן רמאי לפנינו, מכל מקום איכא למיחש שמא נופל מאותו רמאי שאנו אוסרים לקנות ממנו. ועל כרחק צריך לומר כמו שכתבו תוספות, דאין לחוש לזה משום דרוב מצויים אצל תכלת מומחים ונאמנים הם.

הא דבעי מומחה – בגדר תקנה או חשש בעלמא

יש לעיין לגבי הקונה תכלת ממי שאינו יודע אם הוא מומחה או לא, אם יכול להסתמך על אותו רוב שהוזכר בתוספות הנ"ל: "רוב מצויים אצל תכלת מומחים הן".

ולכאורה הדבר תלוי במה שיש עוד להסתפק בהגדרת הדין "תכלת אינה נקחת אלא מן המומחה" – האם נאמר כאן דין חדש, וכעין תקנת חכמים שאסור לקנות חלב מן העכו"ם משום חשש חלב טמאה, הכא נמי תיקנו שאסור לקנות ממי שאינו מומחה, דכיון שהוא דבר שמזייפים בו חששו רבנן מפני הרמאים או מפני מי שאינו מומחה ותיקנו שלא לקנות אלא מן המומחה, ולפי זה לא יהני לן שרוב מצויים אצל תכלת מומחים הן, דהא מכל מקום תקנה היא שלא לקנותה אלא מן המומחה; או נימא שאין כאן תקנה אלא אומד של חז"ל שיש כאן חשש זיוף ואין להאמין את מי שאינו מומחה, אם מטעם רמאות כרמב"ן ואם מטעם טעות כרש"י, ולפי זה אי נימא דרוב מצויים אצל תכלת מומחים יכול הוא לסמוך על זה. עוד יש לדון במוכר תכלת שאינו מומחה, אך אינו צובע בעצמו ומעיד בפני הלוקח שקנאו מן המומחה – דלדעת הרמב"ן ש'מומחה' היינו נאמן, ודאי לא יועיל דלגבי הא גופא שקנאו מן המומחה אינו נאמן, אך לדעת רש"י דלא חששו אלא מפני טעות המוכר יש לדון: דהנה אם יש כאן תקנה קבועה שתיקנו שלא לקנותה אלא מן המומחה, לא יהני בזה שאומר שהוא עצמו לקחה מן המומחה, דמכל מקום אסור לקנות ממנו כל שאינו מומחה בעצמו, אך אם כל העניין הוא רק משום חשש ולא משום תקנה, אם כן הכא דליכא למיחש למידי כיון שהוא עצמו לא צבע, שפיר דמי למיזבן מיניה.

ראיה מהמוצא תכלת בשוק ודחייתה

ולכאורה היה נראה להוכיח שאין כאן תקנה קבועה מהא דאשכחן דהמוצא תכלת בשוק יכול לסמוך על רוב מצויים מומחים ואינו צריך להקפיד לקנות דווקא מן המומחה, ואם כן חזינן שאנו דנים בכל מקרה לפי החשש באותו מקרה לגופו ולא קבעו דין כללי שחייבים לקנותה דווקא מן המומחה. ואם כן לפי שיטת רש"י שהמומחיות הינה בדיני צביעת התכלת, אזי כשהמוכר מעיד לו מאיזה אומן מומחה לקחם, הרי אפשר לסמוך על נאמנותו. אך יש לדחות ראיה זו, ולומר שאפילו לפי הצד שיש כאן תקנה קבועה שלא לקנות אלא מן המומחה, אין תקנה זו אלא במכירה אך לגבי מציאה לא תיקנו. ועוד דמציאה הוי כדיעבד, ואפשר דבדיעבד לא תיקנו, וכמ"ש התו"ח בעירובין

שם. ועוד דאפשר דלא תיקנו אלא במקום שיש בדבר טעם, דבזה אף שלפי גדר דיני הנאמנות שבכל התורה היה לו להיות נאמן, הכא בתכלת תיקנו שלא תהיה תורת כל אחד ואחד בידו ואינה נקחת אלא מן המומחה, אך במקום שאין לו שייכות לטעם התקנה כלל, אין זה בכלל התקנה.

ולפי זה יש לומר, דדווקא התם בעירובין שאינו קונה משום אדם כלל אז אין לחוש שנפלו ממי שאינו נאמן משום דרוב תכלת כשרה היא, אך כשקונה אותו מאדם המוכרם – יש לחוש בזה שאינה נקחת אלא מן המומחה אפילו אינו צובעם בעצמו, דאיכא למיחש שקנאם ממי שאינו מומחה, וכיון שהוא עצמו אינו מומחה בהלכותיה, ויש ריוח גדול בדבר הוה ליה כחשוד על הדבר שאינו נאמן עליו, וכדרך שתיקנו לגבי בכור (בכורות לה ע"א) דבמקום שיש לו נגיעה בדבר אין לו נאמנות, דכיון שאינו יודע שצריך דווקא מן החלזון אינו נאמן לומר שקנאו דווקא מפלוני מומחה, דכיון שהוא עצמו לא חייש לזה (כיון שאינו מומחה) אינו מקפיד בעדותו.

וביותר יש לומר גם לגבי מה שהסתפקנו במקום שאינו מכיר את המוכר אם יכול לסמוך על הרוב, דהתם בעירובין דהוי מציאה אינו בכלל התקנה, אך כאן כיון דכל עיקרו של רוב זה מבוסס על הדין שאינה נקחת אלא מן המומחה, הרי שאם נתיר להסתמך על זה גם כשקונה מן המוכר עצמו אזל ליה אותו רוב, וממילא יש להעמיד עיקר התקנה על מקומה שאינה נקחת אלא מן המומחה.

ראיה מדין חותם בתוך חותם

והיה נראה לומר כי בהכרח יש לנו לחלק חילוק זה בין קונה מאדם למוצא בשוק, דהא איך הותר לקחת תכלת מן השוק והא אמרינן דתכלת בעי חותם בתוך חותם? ועל כרחך דלא הצריכו חותם בתוך חותם אלא במקום חשד, אך בתכלת הנמצאת בשוק אין לחוש, דבסתמא אין לחוש דמאן דמחזיק תכלת בידו אינה תכלת כשרה, ודווקא כשמעמידו למכור יש לחוש שמא מתכוין הוא לרמות. ולפי זה עדיין היה לנו לומר דכל הקונה מכל מוכר כלשהו ואפילו אם אינו צובעו בעצמו, יש לו להקפיד על קנייה דווקא מן המומחה (לרש"י כדאית ליה ולרמב"ן כדאית ליה).

ואף דאפשר לדחות באופן אחר, דדווקא גבי גוי או חשוד הוצרכו לחותם בתוך חותם (וכמו שכתב רש"י בעבודה זרה לט ע"ב: "אסורין בחותם אחד – לשגר ביד עובד כוכבים, דכיון דבשר ותכלת דמיהן יקרים טרח ומזייף להחליפם", ובתוספות בבא מציעא כג ע"ב כתב ר"ת דדין זה דחותם בתוך חותם הוא דווקא בישראל חשוד), מה שאין כן במוצא תכלת בשוק – תלינן בסתמא דרובם אינם חשודים אף שאינם מומחים. מכל מקום עצם הסברא אמת היא, ואין לנו בזה הכרח שנוכל לבטל ע"י זה דין הגמרא שאינה נקחת אלא מן המומחה.

דין חותם בתוך חותם

כאמור לעיל, דין חותם בתוך חותם שהוזכר בגמרא בעבודה זרה לא נאמר אלא בחשוד, אך במוצא בשוק אין דין חותם בתוך חותם. והיינו משום דדווקא כשיש רווח לאדם המחזיק בתכלת אזי יש לנו לחשוש שהוחלפו החוטים.

אלא די ש לדון אם בכל מקום שאין האדם בגדר 'מומחה' ו'נאמן' לגבי תכלת, ישנו גם דין זה שצריך חותם בתוך חותם. ויש לדון בזה בשני מקרים ובשתי שאלות: א. בקונה תכלת מן המומחה ומוכרה לאחרים, אם נאמר שאינו נאמן וכמו שהארכנו לעיל, יש לדון אם צריך חותם בתוך חותם כדי לברר שלא החליף החוטים. ב. בשומר או שליח שקנה תכלת עבור חברו, אם יש להצריך שיהיה דווקא ע"י אדם 'מומחה' או שיהיה חותם בתוך חותם.

ויש לדון בהם: א. אי צריך חותם כלל. ב. אם תמצי לומר דאינו נאמן, אי בעינן חותם בתוך חותם או דווקא לגבי עכו"ם איכא למיחש דמזייף אבל גבי ישראל סגי ליה בחותם אחד.

והנה ברמב"ם (הלכות ציצית ב, ו) העתיק את שני הדינים ברצף אחד: "חצר שמוכרין בה תכלת והיו מוחזקין בכשרות – לוקחין ממנה סתם, ואין צריך בדיקה, והרי היא בחזקתה עד שתחשד. המפקיד תכלת אצל הכותי – הרי זה פסולה שמא החליפה; ואם היתה בכלי והיה חתום בשני חותמות חותם בתוך חותם – כשרה; בחותם אחד – פסולה".

מסתימתו משמע שלגבי לקיחת תכלת צריך שיהיו מוחזקים בכשרות, אך לגבי

פיקדון לא הזכיר אלא כותי, והיינו משום דסתם ישראל אינו חשוד להחליף בגניבה.

לפי זה בשליח או שומר אין צריך חותם בתוך חותם, אך במכירה עדיין יש לנו לדון – האם הלכה זו מדברת גם כשמוכר תכלת שמצהיר עליה שקנאה אצל מומחה. ואולי יהיה הדבר תלוי בדעת רש"י והרמב"ן שהזכרנו למעלה – דלרש"י אין לנו מקור שיהיה סתם ישראל חשוד בזה, דדווקא לגבי צביעתו בעינין מומחה שבקי בדינים, ואף אי נימא דתקנה קבועה היא וגם כשאומר שקנאו מן המומחה אינו נאמן, מכל מקום לא מצאנו שחשדוהו בזיוף, דעיקר התקנה אינה משום נאמנות אלא משום טעות; ואילו לדעת הרמב"ן דעניין מומחה הוא נאמנות, לכאורה אף שבגזל אינו נחשד וממילא בשליחות ופיקדון יהיה נאמן בלא חותם, מכל מקום לא יהיה נאמן במכירה, כי לדעת הרמב"ן יש עניין מיוחד בתכלת שדמיה יקרים שצריך נאמנות מיוחדת לזה. [ועדיין יש לעיין אי ישראל שאינו מומחה עדיף על גוי החשוד, ותסגי לן בישראל בחותם אחד.]

ומדברי התוספות במנחות מב ע"ב שהובאו לעיל, דסבירא להו דכל דין מומחה הוא דווקא היכא דאיכא ריעותא שמא הוא עצמו צבעם, משמע דלגבי ישראל שלא צבעם אין לחוש כלל שמשקר במה שאומר שלקחם מן המומחה.

מסקנה

עלה בדינו דינא דגמרא שאין התכלת נקחת אלא מן המומחה נוהג גם בזמננו בכל מקום שיש בו בית מיחוש להטעיה, כגון שהמוכר יכול להחליפו למין כחול אחר או למין תכלת שנצבע שלא בכשרות כראוי. וכדי לצאת דעות הרמב"ן ורש"י בעינין תרוייהו למעליותא, גם שיהיה נאמן שלא ישקר בזדון וגם שיהיה מומחה שיודע הלכותיה ולא יטעה בשוגג. כי אף אם הוא נאמן – והיינו שאין עליו חשש שקר – ייתכן שאינו מבחין בין תכלת לקלא אילן, ובפרט בדור שמצויים בו אינשי דקרו ליה לשאינו תכלת בשם תכלת.

ומלשון התוספות משמע דבמקום שאין חשש שהוא עצמו צבעם אינו חשוד לשקר שקנאו מן המומחה, אך ודאי צריך שיהיה יודע בעניינה של תכלת ומבחין בין תכלת לקלא אילן והדומה לו.

והיה לכם לציצית

לח

פרשת שלח תש"ף

אמנם כל האמור כאן הוא דווקא כשמכירת התכלת נעשית ע"י מכירת חוטים שאינם ארוזים באריזה מקורית. אך כשמוכרו בתוך אריזתו המקורית והוא סגור בשני חותמות ע"י האריזה וע"י ההדבקה שע"ג החוטים, בזה אפילו אי הוי ישראל חשוד לא חיישינן לזיופי, וסגי לן שבעלי החותם – דהיינו היצרנים – הם אנשים נאמנים.

בשולי הדברים ובהתייחסות לפן המעשי של הנכתב מעלה – באגודת 'פתיל תכלת' עוסקים בצביעת התכלת אך ורק אנשים שומרי תו"מ, שקיבלו את הנחיותיו של ה'מומחה' של דורנו בתכלת והלכותיה, ה"ה הגאון ר' אליהו טבגר שליט"א מח"ס כליל תכלת ופירוש לרמב"ם הלכות ציצית, שאין לנו נאמן ומומחה גדול ממנו.